

El Brasil és un país immens: vell i jove, ric i pobre ensems.

Déu i el diable a la terra del sol: crònica gironina d'un viatge al Brasil

JOAN BARBARÀ I PUIG

Viatjar és un fet que es justifica per si mateix; però si a algú li calguessin raons per a visitar el Brasil, podria trobar-ne de tota mena: històriques, paisatgístiques, arquitectòniques, artístiques, religioses, antropològiques, gastronòmiques,... ja que "O país do carnaval", com tan encertadament el va definir Jorge Amado en una inoblidable novel·la de joven-

tut, té una capacitat de sorpresa tan gran, que desborda totes les previsions que a priori pugui fer el viatger.

El Brasil modern és un país meravellós i immens alhora, ric i pobre ensems: ric en promeses i recursos encara verges, pobre en mitjans: vell en anys, però jove per l'exuberància dels seus habitants i pel desig de superar les distàncies que el separen dels països més avançats. De l'encreuament de les diverses races —blanca, dels colonitzadors i emigrants europeus; negra, dels descendents dels esclaus arran-

cats per la força de la seva Àfrica natal, i esquímida, dels primitius pobladors—, està naixent, en el país de Zé Carioca, un nou tipus humà que serà la resultant d'un autèntic "rendez-vous" multiracial.

D'altra banda, el Brasil és el país dels desequilibris per excel·lència: mentre que fabuloses fortunes es concentren en mans d'uns quants, les classes més populars viuen en la més absoluta misèria; al costat de luxosos edificis aixecats en moderníssimes ciutats, hi conviuen multitud de barraques construïdes a més córrer i que tenen el fang, la

VIATGE

palla, les llaunes i les caixes de fruita com a principal matèria primera; la conreuada intel·ligència d'artistes, literats, tècnics i experts de tota mena contrasta brutalment amb el difós analfabetisme de les poblacions suburbanes...

Fou tot aquest gavell de coses, junt amb l'ancestral exotisme de la selva amazònica, el que motivà aquesta expedició gironina a les terres que la matinada del 21 d'abril del 1.500 albirà per primera vegada el navegant portuguès Pedro Álvares Cabral.

São Paulo. Dijous 31-VII-1986

Quan a Girona tothom deu estar a punt de dinar, toquem terra a l'aeroport de Guarulhos-Cumbica. Tot just són 3/4 de 9 del matí, i l'aeroport de São Paulo ja és un formiguer de gent. Un cop recollits els estris, sortim al vestíbul i veiem amb sorpresa que hi ha les càmeres de TV Record filmant. La data d'avui coincideix aquí amb el final de les vacances d'hivern, però no és pas *l'operació retorn* el que la principal cadena de televisió paulista està cercant entre el passatge tot just acabat d'arribar, sinó més aviat la figura espigada d'Ayrton Senna da Silva, l'heroi de la ciutat, que té anunciada l'arribada per aquest matí, després de la seva bri-

llant actuació de diumenge passat al circuit alemany de Hockenheim.

No veiem el pilot de Lotus-Honda, però si que trobem la Núria, una bella amiga paulista que ens ha vingut a esperar amb la seva mare. A São Paulo avui ens fa la típica *garroa*, un característic dia d'hivern amb un cel plom i pluges intermitents; Guarulhos és lluny de la ciutat i per recórrer els 42 km. que hi ha fins al centre, hem agafat l'utilitari de la Núria, que porta la C de Catalunya; és moda al Brasil que els cotxes portin el distintiu nacional d'origen dels avantpassats.

Pel camí, la Núria, que xampurreja el català, no ha parat de xerrar: "Benvinguts al Tercer Món —és una de les primeres coses que ens ha dit—; malgrat el que pugueu pensar, de seguida us adonareu que això no és Europa". I, efectivament, en el recorregut que ens ha menat fins al centre, ja hem vist que São Paulo és un terreny entregat a l'especulació urbanística.

A la Rua Maria Antônia hem conegut la resta de la família. El pare és una persona especialment interessant. Nascut a Maçanet de Cabrenys, fa 32 anys que resideix a São Paulo; ha viscut tota l'època del desenrotllisme brasiler i ha estat particularment engrescador escoltar la seva versió dels fets. Fa temps que no ha estat a Catalunya i tenia ganes que el poséssim al corrent:

"La Generalitat, què?", "Hi ha llibertat d'expressió, ara?", "Què fan els japonesos?, també han entrat?". "El calé ho domina tot, les circumstàncies són diferents, però sempre és la mateixa història", ens confessa, resignat.

Mentre dinem, amb la Núria parlem dels amics comuns: l'Alexandra, en Pi, la Caroline; tot enraonant, descobrim per què tots els edificis tenen reixes i vigilants a l'entrada. A São Paulo els índexs de delinqüència són molt elevats; la cosa s'entén quan t'expliquen que la majoria de la gent que treballa cobra un jornal que no arriba a les 5000 ptes. al mes, i llogar un pis a la segona ciutat més poblada del planeta val 80.000 ptes. al mes.

Necessitàvem diners i al capvespre hem acudit al mercat negre a canviar divises. Al Brasil, aquest negoci del *troco* és tan descarat que fins i tot els telenotícies de les cadenes de TV i els diaris de gran tirada tipus *Jornal do Brasil* informen, a les seccions d'economia, del canvi del *cruzado* en la seva doble vessant del mercat oficial i del paral·lel.

São Paulo. Divendres, 1-VIII

Avui hem passat tot el dia anant d'un costat a l'altre, de Varig a Pluma i de l'aeroport a la *rodoviaria*, resolent problemes burocràtics; només al capvespre hem sortit a donar un tomb, als barris àrab i oriental. El primer està farcit de basars, del segon ens ha impressionat la decoració dels carrers —que fa que et sentis com si estiguessis al mig de Tokyo o Xangai— i la retolació de les botigues, realitzada íntegrament amb ideogrames. Malgrat les diferències evidents de tipus racial i cultural, la comunitat asiàtica, que manté vives la llengua i les tradicions, és la que més ha sabut integrar-se en el conjunt de la societat brasilera.

El mes de novembre, el Brasil acudirà a les urnes per a elegir els governadors dels diferents estats; és per això que ja ara São Paulo és empaperat de propaganda electoral. El gran tema de debat entre les diferents opcions polítiques que concorren als comicis és la seguretat ciutadana. Segons les estadístiques, a São Paulo hi ha un assalt cada 2 minuts, roben un cotxe cada 10 i es produeix un homicidi cada 2 hores. Les *garotas*, que tanta fama de presumides tenen, aquí, per por

Els autors d'aquesta crònica a les cascades d'Iguaçu.

São Paulo: l'utilitari de la Núria porta la C de Catalunya.

que les atraquin, van sense collarets, polseres, anells i arracades; ni tan sols el rellotge no llueixen i, si alguna en porta, ben segur que és un *Champion*. La *Champion* és una firma de Manaus que s'està fent la barba d'or venent rellotges de plàstic que a més estan assegurats contra robatoris.

São Paulo és una ciutat agressiva i insolidària, on la gent és tremendament individualista; el pare de la Núria diu de la capital paulista que "és a can Pixa de Masarac; en aquest país només se'n surten els més forts i a poc a poc, però d'una forma irreversible, el Brasil s'encaamina vers una societat autoritària en la qual un 30% de la població viurà bé, un altre 30% farà tasques policials, militars i de seguretat per mantenir l'estatus dels primers i el 40% restant estarà irremissiblement condemnat a ser carn de canó i a subsistir en la més absoluta misèria".

São Paulo. Dissabte, 2-VIII

El temps ens ha millorat les darreres 24 hores i ja comencem a notar que per São Paulo hi passa el Tròpic de Capricorn.

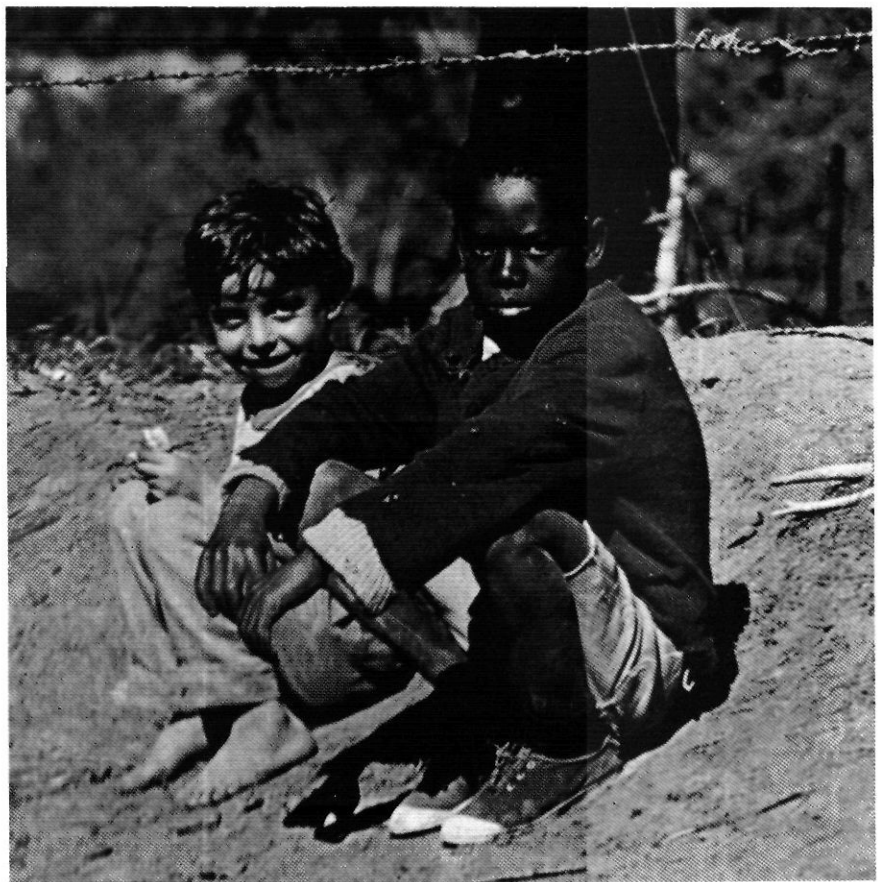
Malgrat que el Brasil té reserves alimentàries per a nodrir Europa durant 10 anys, a les botigues i als supermercats escassegen la carn i la llet. Des que el govern Sarney posà en marxa, el mes de febrer passat, el *pla cruzado*, destinat a contenir la inflació, aquest ha topat contínuament amb els interessos dels grans terratinents, que, acostumats a unes taxes d'increment de

preus al consum del 400% l'any 1985, prefereixen vendre a l'exterior o llençar els seus productes abans de col·laborar en la campanya governamental.

Portem tres dies voltant per aquest centre cosmopolita i tot just aquest matí hem vist un parc amb una mica de cara i ulls. Precisament quan anàvem cap a Ibirapuera

—així es diu el parc—, hem passat per davant de l'impressionant *prédio*, que acull les oficines de DPZ, la principal agència de publicitat del Brasil, que és regentada per un català (Petit), junt amb dos socis seus.

Les grans distàncies que separen un lloc de l'altre fan que a São Paulo tenir un vehicle sigui poc menys que imprescindible. Més de 200 km. recorreguts en no gaire més de 48 hores ens han obligat avui a "entrar a boxes" per fer gasolina per al *Fiat Uno* de la Núria. Al Brasil els cotxes funcionen amb dos tipus de carburant: la benzina, que va a 39 ptes./l, i l'alcohol, que costa 24 ptes./l. Amb el dipòsit ple i a ritme de Vinicius de Moraes, ens hem llençat a la descoberta de noves àrees; ha estat molt bonic, perquè al capvespre hem vist una posta de sol des de dalt de tot d'un dels molts carrers costeruts que té la ciutat, i hem pogut observar com l'astre rei projectava la seva vermellor darrera la silueta dels gratacels. Finalment, l'assistència a un recital nocturn de Baden Powell, que no actuava a São Paulo des de feia 10 anys, ha arrodonit una altra jornada viscuda amb intensitat.

Nens brasilers que, probablement, mai no sabran què és una escola.

Foz de Iguaçu. Diumenge 3-VIII

El viatge avui ha fet un canvi de ritme evident; hem deixat el Brasil de les macrociutats per endinsar-nos en el Brasil de les grans belles naturals. Foz de Iguaçu és un important centre turístic per allò d'estar situat a 25 km. de les cascades i també és un important centre de contraban pel fet de ser zona limítrofa i tenir les fronteres paraguiana i argentina a 6 i 8 km., respectivament. D'altra banda, només a 20 km. de Foz s'aixeca la famosa presa d'Itaipú, el darrer gran somni del govern de Brasília. Les obres de construcció de la central hidroelèctrica més gran del món començaren l'any 75, i ara, onze anys després, encara ocupen 15.000 persones que treballen ininterrompudament en torns de dia i nit. El pla de realitzacions de la central és realment faraònic i el seu pressupost és tan elevat, que per a costejar-lo s'ha hagut de crear la societat Itaipú Binacional, que és finançada pels governs de Brasil i el Paraguai. Malgrat les dades facilitades per l'empresa i les optimistes declaracions dels polítics, alguns científics han manifestat que la realització del projecte ha modificat substancialment l'ecosistema de la zona, ja que ha comportat remoure 28.355.000 m³ de terra i 33.117.000 m³ de roques per a desviar el llit del Paranà, que, recordem-ho, és el setè riu més cabalós del planeta.

Foz de Iguaçu. Dilluns, 4-VIII

Avui hem visitat les cascades d'Iguaçu des de la seva doble vessant, la brasilera i l'argentina. Realment són un prodigi de la natura; no exageraven pas les cròniques d'Índies quan, amb el pompós llenguatge de l'època, deien: "... després de tenir durant quilòmetres i quilòmetres una llera sinuosa però tranquil·la, de sobte, sembla com si al riu l'hagués posseït un atac de fúria desenfrenada que desencadena cascades i més cascades damunt d'un malson de tons verds i marrons, desnivells de més de cent metres d'alçada, salts ordenats en pisos disposats amb una precisió digna d'un projecte hidràulic, cues de cavall que trenquen la vegetació, fils d'aigua prims com si fossin cintes de plata, trombes d'aigua gairebé rogenques del fang acumulat que es converteixen en infinites gotes lluentes que s'esberlen al

fons de l'abisme enmig d'una estrepitosa follia".

Manaus. Dimecres, 6-VIII-1986

Manaus és una ciutat arrancada a la selva. Inicialment fou un punt de colonització en el riu Negre que els portuguesos aixecaren el 1669 a 18 km. de la confluència d'aquest amb el Solimões i que d'antuvi anomenaren São José de Barra do Rio Negro. Durant molts anys, la vila no passà de ser un enclavament militar amb una escassa activitat econòmica, però, al començament del segle XIX, el làtex extret de l'arbre del cautxú començà a ser exportat, encara que no fou fins al 1884, quan Charles Goodyear ideà el procés de vulcanització, que l'exportació del producte prengué un especial significat. Quan Dunlop inventà el pneumàtic, al 1886, una notable demanda sorgí de cop. Entre 1890 i 1911 s'anaren descobrint noves aplicacions del cautxú i la demanda anà creixent fins a tal punt, que malgrat que la producció augmentà de forma espectacular, es féu del tot insuficient.

Aquest desfasament entre l'oferta i la demanda produí una irresistible puja del preu del làtex, i aquest fenomen situà la ciutat en una sobtada ona de prosperitat que permeté als habitants de Manaus assolir un tren de vida que res no tenia a envejar al de les ciutats més riques i puixants de l'Europa d'aquell temps. D'aquella esbojarrada època del deliri dels cautxers daten els monuments més famosos de la ciutat: el mercat, l'edifici de la duana i el teatre Amazonas, que foren construïts a Anglaterra i portats peça per peça a aquesta illa de civilització situada al bell mig d'aquest infern verd que és la selva amazònica.

El teatre Amazonas i l'edifici de la duana són sens dubte dues construccions agosarades, però potser el que més ens ha impressionat és el port flotant, una grandiosa obra d'enginyeria construïda pels britànics al començament de segle, quan els serveis portuaris eren explotats per una concessionària anglesa. El nivell de les aigües de l'Amazonas varia contínuament i la fluctuació del port entre el punt més alt i el més baix oscil·la entre 10 i 12 m.

En comparació amb São Paulo, Manaus és una ciutat tranquil·la, però avui al vespre l'absència de gent als carrers tenia una altra justifi-

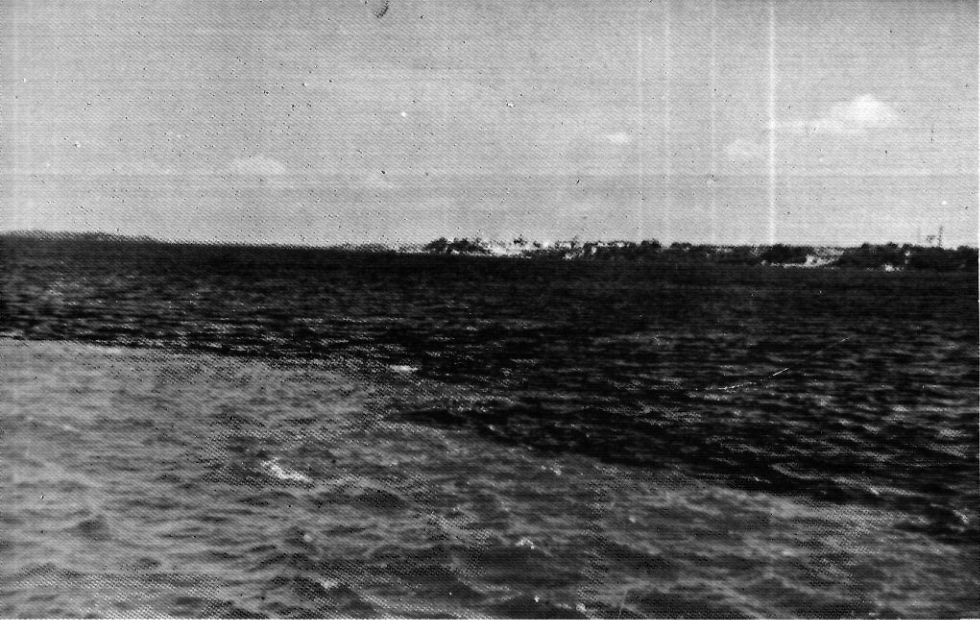
ficació. Retransmesa en directe per a tot el país, s'ha disputat a Maracanà la final del campionat carioca. L'empat a 0 inicial s'ha mantingut al llarg de tot el matx, així que haurem d'esperar a diumenge vinent, quan es jugui el partit de desempat, per a poder conèixer el nom del campió d'enguany. Manaus és una ciutat molt futbolera i té les parets farcides de murals erigits per a donar suport a la selecció de Tele Santana que acudí al Mundial de Mèxic.

Manaus. Dijous 7-VIII

Per a uns gironins com nosaltres, acostumats a l'Onyar, veure l'Amazonas ha estat un autèntic xoc. L'Orellana, que així l'anomenà inicialment el seu descobridor, és un riu del tot superlatiu; el primer del món quant a cabal (120.000 m³/s.), amplària (25 km. prop de Belém), profunditat (90 m) i extensió de la seva conca (6 milions de km²). Ja d'entrada, l'Amazonas et sorprèn amb un espectacle incomparable quan, en el moment de la seva formació, en un lloc anomenat *encontro das águas*, conflueixen els cursos del Solimões i del Riu Negre, que a partir d'aleshores marxen plegats en un sol llit però sense que es barregin les seves aigües.

L'anada a l'*encontro das águas* ha resultat molt interessant, ja que ens ha permès observar el present i el que ben segur serà el futur de l'Amazònia. Mentre que a la riba dreta veus la selva amb tota la seva exuberància i grandiositat, amb tots els seus *igarapés* farcits de sapotemes i els seus *igapos* formant autèntiques catifes vegetals flotants, a l'altre costat queda el que tan sols fa 19 anys era també *floresta*, però que avui és la zona de desenvolupament industrial, totalment neta d'arbres, animals i vegetació, poblada per serradores que treballen incansablement, guanyant terreny a la selva, cobrant de l'estat a tant per arbre talat, i per les grans factories de les multinacionals que allà, pel sol fet de *crear riquesa*, estan exemptes de pagar impostos.

Parlant amb gent del país, hem constatat allò que tantes vegades ha denunciat Pere Casaldàliga a la regió del Mato Grosso. A l'Amazònia, si una empresa vol muntar una indústria, només cal que passi per unes oficines que el govern a tal efecte té obertes, que dipositi una memòria del projecte i que marqui

"Encontro dos aguas": dos rius que, sense barrejar-se, marxen plegats en un sol llit.

Llac Januacà. Divendres 8-VIII

Des de les 8 del matí que hem embarcat, fins a les 3 de la tarda, hem estat navegant riu amunt amb un petit vaixell de transport fluvial que, tot remuntant el riu Negre, ens ha dut a través del Capiranga fins al llac Januacà.

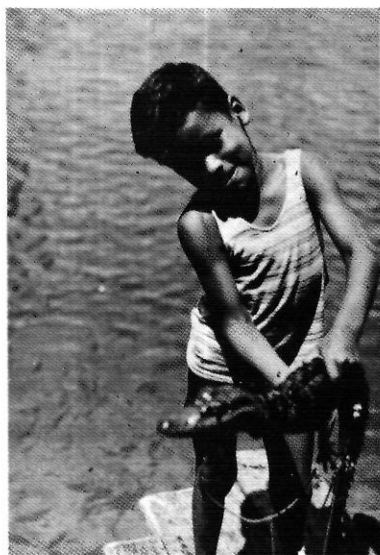
Després de més de tres hores de navegació, l'Adalberto Vale ha començat a fer parades a petits poblats de palafits on l'alleugeriment d'un passatge format quasi exclusivament per *ribeirinhos* ha començat a ser un fet. En cada una d'aquestes escales, els quatre tripulants de la nau descarregaven mercaderies i queviures; aquí no hi ha carreteres ni aeroports i l'*ônibus* és l'únic mitjà de transport que permet a aquesta gent mantenir un contacte regular amb la civilització.

Devien ser cap a les 3 quan hem arribat al primer punt de destinació en aquesta nostra aventura selvàtica. Eu Sabino és una casa flotant establerta al costat de la riba, en un indret perdut al mig del llac Januacà. El palafit és habitat per una família de *caboclos*, composta per la parella i els seus tres fills, que viu, com tota la gent de la zona, del porc que tenen al costat de l'habitatge, de la recollida de fruits de la selva i de la pesca a l'estany. Mentre la mare preparava unes piranyes a la brasa, un dels tres nens, que, com els seus germans, probablement

Vegetació de l'Amazones. Acostumats a l'Onyar, el xoc ha estat considerable.

en un mapa la zona escollida per a la seva realització. Un cop complerts aquests tràmits, el govern, de forma gratuïta, cedirà el territori i, a continuació, passarà a estendre un document que acredita aquella raó social com a propietària del solar, a la vegada que li dona dret a disposar al seu caprici de la flora, la fauna i les possibles riqueses del subsòl que es trobin dins l'àrea adjudicada i, en cas que algun ésser humà habiti aquells paratges, el govern democràtic l'autoritza a agafar-lo al seu servei o a expulsar-lo sense contemplacions acusant-lo d'haver envaït una propietat privada.

Els nens de la riba de l'Amazones juguen amb la fauna del riu.

mai no sabrà què és una escola, s'ha ofert a ensenyar-nos els voltants de la casa; hem vist l'arbre de la mandioca (la farina de la mandioca és un element base en la dieta dels pobles amazònics), nius de *cupim* (verinoses termites roges)... Els poblats dins l'aigua, els palafits i els seus habitants, junt amb la grandiositat del medi, et donen una imatge d'allò més aproximada a la idea que hom té de les missions; estem a més de 150 km. de qualsevol ciutat, aquí, quan algú està malalt, criden un curandero i si aquest no se'n surt, li canten les absoltes.

Abans que es fes fosc, ens hem arribat amb una canoa a l'*Ilha dos pássaros*, que diu Luiz Alberto Motta, el nostre cicerone, un indret situat a l'extrem més septentrional del llac on des de fa centenars d'anys es troben, cada dia, milers i milers d'ocells per a passar-hi la nit. L'espectacle de xisclets i color és digne de ser inclòs en una *performance* del Paul Winter Consort.

Belém. Dilluns 11-VIII-1986

Si el Barça és Catalunya i el Colo-Colo és Xile, el Flamengo és el Brasil. Estem a 3242 km. de Rio i avui, a Belém, i a ritme de *batucada*, la *torcida rubronegra* ha sortit al carrer abillada amb gorres i camisetes negres i vermelles per a celebrar la victòria que ahir l'equip dels Zico, Leandro, Bebeto, Vinicius i companyia va aconseguir a Maracanà en el partit de desempat de la final del campionat carioca.

Malgrat que Belém és, de bon tros, la ciutat més elegant que hem vist fins ara, serà molt més atractiva d'aquí a uns anys, quan el Nadal de torn acabi les obres de remodelatge del centre històric tot just ara endegades. Belém do Pará és una capital de més d'un milió d'habitants situada en un lloc estratègic de la desembocadura de l'Amazones. Prop del port, al voltant del mercat de Ver-o-Peso, la vida és una fira permanent; els carrers, amb els seus edificis d'època, encara tenen el regust d'un esplendorós passat colonial. Passejar per la vila natal de Sòcrates Brasileiro Sampaio de Souza Vieira de Oliveira és una autèntica delícia a la qual el viatger no es pot sostreure perquè, sense adonar-se'n, es troba imbuït en una atmosfera peculiar que el transporta a un escenari més propi per a desenvolupar-hi una

L'arbre del contxu, llac Januacà.

Pobles de palafits, la idea tòpica que hom té de les missions.

Soure, capital d'una illa farcida de palmeres.

La captivadora Brasília, capital del país.

novel·la d'aventures d'Elliot Dooley que per a realitzar-hi les transaccions econòmiques característiques d'una pròspera ciutat industrial de final del segle XX.

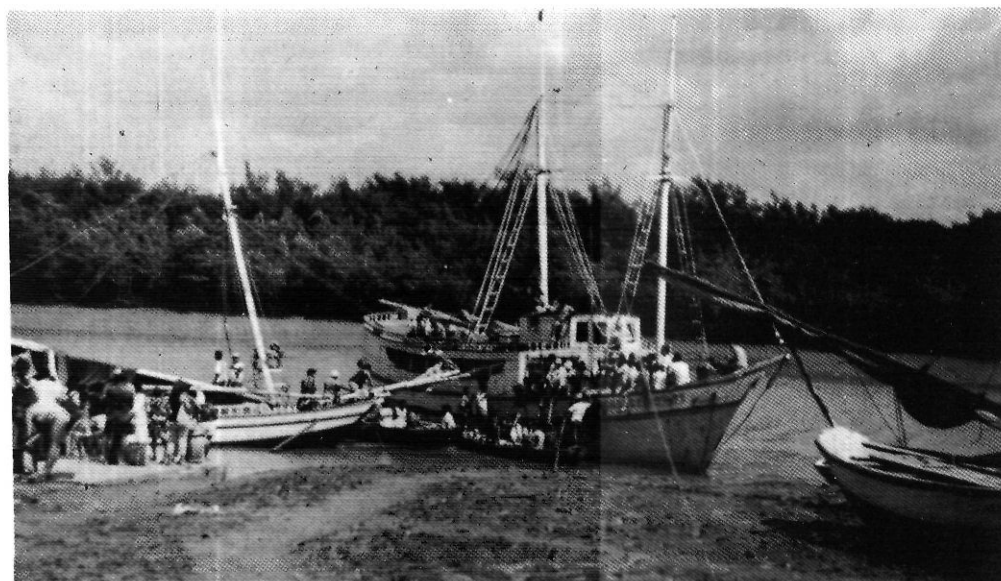
Illa de Marajó. Dimarts 12-VIII

Només vint minuts ha tardat l'aerotaxi Kovacs a recórrer els 200 km. que separen Belém de Soure, la capital i el nucli de població més important que té l'illa de Marajó. Farcida de palmeres, la filla de l'Amazones és una illa d'aquelles per a refugiar-s'hi i la Pousada Marajoara, que és l'únic hostel que hi ha en els 5.500 km² de superfície que té el territori insular fluvial més gran del món, és un autèntic rabeig de pau on la tranquil·litat només es veu torbada per l'afalagadora presència de *guaràs* i *guacamals* que de tant en tant esquincen el silenci amb els seus crits. A Marajó, els homes i els animals comparteixen la natura i no és gens estrany veure passejar, pels carrers sense asfaltar de Soure, cabres, galls dindi, porcs negres i búfals que campen per les seves amb la més absoluta naturalitat.

Rio. Dissabte 23-VIII

Després de visitar el Brasil rural del Nord-est, la captivadora Brasília a Goiás i les ciutats històriques de Minas Geraes, ja fa dos dies que som a Rio, la darrera etapa del nostre viatge.

Havíem llegit i ens havien dit una i mil vegades que Rio de Janeiro

La navegació fluvial és un mitjà de comunicació molt emprat al Brasil.

La passió per l'esport queda reflectida fins i tot en les pintures murals.

Rio, ciutat meravellosa però també colpidora.

era la ciutat més bonica del món, però després d'haver contemplat el magnífic escenari de la seva badia lluminosa, el *Corcovado*, *O Pão de açúcar*, la *lagoa Rodrigo de Freitas* i el conjunt sorprenent dels gratacels de Copacabana, ens hem convençut que tanmateix no ens havien pas enganyat. Com diuen els carioques, Rio de Janeiro és una *cidade maravilhosa* única en el món, però

a mesura que vas trepitjant els seus carrers t'adones que rera els *prédios* i sota els fantàstics fanals que il·luminen la famosa *Avenida Atlântica*, bressol de la Bossa Nova, s'hi amaga una altra realitat que et recorda coses tan colpidores com per exemple que al Brasil 36 milions de nens viuen al carrer. Efectivament, a Rio ens hem trobat amb la mendicitat, la indigència i la misèria a

Catedral de Rio de Janeiro.

gran escala. Avui mateix, mentre dinàvem a la cèntrica zona de Flamengo, una criatura que amb prou feines tenia deu anys ens ha vingut a treure el menjar del plat.

Rio. Diumenge 24-VIII

Junt amb Buenos Aires, Rio de Janeiro és la ciutat llatinoamericana que té més vida artística i cultural. Aquests dies, a la capital carioca, l'actriu Maria Ferreira ha estrenat una interessant biografia d'Edith Piaf; *Legião Urbana*, la banda de rock més en voga del Brasil actua al *Pão de açúcar*; Ney Matogrosso produeix un *show* i el gallec Chico Recaré, *O rei da noite*, presenta cada nit a *Scala* un espectacle en el qual participen més de mil artistes, però nosaltres hem optat per anar al teatre João Caetano, el Bobino carioca, a veure Caetano Veloso, el fundador del Tropicalisme, que ens ha ofert un recital antològic en què no ha faltat el seu darrer *hit*, *Vaca Profana*, que parla, entre altres coses, de la seva darrera estada a casa nostra.

Aeroporto Internacional Galeão. Dimarts 26-VIII

Quan el viatge és ja a les acaballes, i tenint en compte les hores viscudes, és un imperatiu reconèixer que *O país da Samba* ha estat especialment generós amb nosaltres. Al Brasil hi hem après moltes coses, però venint de Catalunya, sobretot li hem d'estar agraïts per haver-nos ajudat a descobrir la follia de saber que no necessàriament tots hem de ser assenyats.

Joan Barbarà és animador cultural.